

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в розробці теоретико-методичного обґрунтування змісту та організаційних форм діяльності логопеда щодо профілактики і корекції порушень уваги в дошкільників із ЗНМ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Л. С. *Логопедия: Учеб. для студентов дефект. фак. пед. ин-тов.* / Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова и др. [Под ред. Л. С. Волковой]. – 2-е изд. – М.: Просвещение: Владос, 1995. – 384 с.
2. Выготский Л. С. *Педагогическая психология* // [Под ред. В. В. Давыдова]. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Гальперин П. Я. *Экспериментальное формирование внимания* / П. Я. Гальперин, С. Л. Кабыльническая. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – 102 с.
4. Калягин В. А. *Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений* / В. А. Калягин – М.: Академия – 2007. – 320 с.
5. Конопляста С. Ю. *Логопсихология : навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; [за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Шеремет].* – К.: Знання, 2010. – 294 с.
6. *Основы специальной психологии: Уч. пособ. для студ. средних пед. учебн. заведений* / [Под ред. Л. В. Кузнецовой]. – М., 2002. – С. 235-241.
7. Трошин О. В. *Логопсихология: Учебное пособие* / О. В. Трошин, Е. В. Жулина. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 256 с.
8. Усанова О. Н. *Особенности произвольного внимания детей с моторной алалией // Недоразвитие и утрата речи* / О. Н. Усанова, Ю. Ф. Гаркуша. – М., 1985. – С. 27-35.
9. Филочева Т. Б. *Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада* / Т. Б. Филочева, Г. В. Чиркина – М.: Просвещение, – 2000. – 280 с.
10. Ястребова А. В. *Учителю о детях с недостатками речи* / А. В. Ястребова, Л. Ф. Спирина, Т. П. Бессонова. – М.: АРКТИ, – 1996. – 159 с.

УДК 376.1-056.264-
053.4:[81:373.422:81:276.3]

О. М. Ковальова

*студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія».*

І. В. Кравченко

*викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

ФОРМУВАННЯ АНТОНІМІЧНОГО СЛОВНИКА У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

У статті висвітлено особливості формування антонімічного словника у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення ІІІ рівня.

В статті рассмотрены особенности формирования антонимического словаря у старших дошкольников с общим недоразвитием речи ІІІ уровня.

The article highlights the features of formation antonymic vocabulary in the older preschoolers with general speech underdevelopment of the Third.

Ключові слова: антоніми, антонімічний словник, корекційна робота, логопедичні заняття, загальний недорозвиток мовлення.

Ключевые слова: антонимы, антонимический словарь, коррекционная работа, логопедические занятия, общее недоразвитие речи.

Keywords: antonyms, antonymic dictionary, correction, speech therapy sessions, the general underdevelopment of speech.

Постановки проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про збільшення кількості дітей дошкільного віку у яких спостерігаються порушення усного мовлення, що зумовлює труднощі в оволодінні програмами навчання і виховання. Від рівня сформованості мовлення, зокрема, фонетико-фонематичної та лексико-граматичної сторін, залежить рівень опанування навчальною діяльністю, шкільними знаннями, вміннями і навичками відповідно програмових вимог.

Одним із основних критерій визначення рівня розвитку мовлення є сформованість лексичного складу мовлення дошкільника. Лексика (словник) розвивається поступово в ході мовного

спілкування оточуючих з дитиною і знайомство з навколишнім світом. Словник представлений у двох аспектах: пасивний словник (імпресивна лексика) – це ті слова, які, дитина знає, розуміє їх значення. Активний словник (експресивна лексика) – це ті слова, які дитина використовує у спілкуванні з оточуючими. У нормі пасивний словник переважає над активним.

Порушення формування лексики у дітей із ЗНМ проявляються в обмеженні словникового запасу, різкій розбіжності обсягу активного і пасивного словника, неточному вживанні слів, численних вербальних парафазіях, труднощах актуалізації словника. На думку вітчизняних авторів, дошкільники із ЗНМ розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника наближається до норми, проте застосування слів в експресивному мовленні, актуалізація словника, викликає великі труднощі [2].

Нині вивченню дітей із ЗНМ присвячено ряд фундаментальних і різнобічних досліджень (Н. Новотворцева, Т. Філічева, Г. Чіркiна) та ін. Оскільки, мовлення тісно пов'язане із мисленням, за висновками Л. Виготського, дитина із ЗНМ, яка має порушення процесу формування виразу чи вислову, не виконує повноцінно мислиннево-пізнавальну функцію, що негативно позначається у подальшому на оволодінні читанням і письмом у початковій школі. У зв'язку з цим, формування усного мовлення дітей дошкільного віку у психологічній і педагогічній літературі розглядається в числі найважливіших завдань.

Як відомо, формування лексичного запасу має велике значення для розвитку пізнавальної діяльності дитини, так як слово, його значення є засобом не тільки мовлення, але й мислення. Розвиток словника тісно пов'язаний, з одного боку, з розвитком мислення та інших психічних процесів, а з іншого боку, з розвитком усіх компонентів мовлення, фонетико-фонематичного та граматичного ладу мовлення.

Мета статті. Вивчення особливостей формування антонімічного словника у старших дошкільників із ЗНМ III рівня на логопедичних заняттях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оволодіння рідною мовою –

найважливіша умова для соціалізації, психічного, особистісного розвитку дитини-дошкільника. Мовлення сприяє пізнанню навколишнього світу, формує погляди і переконання, дає можливість спілкування з однолітками і дорослими.

Однією з виражених особливостей мовлення дітей із ЗНМ є більш значні, ніж у нормі, розбіжності в обсязі пасивного та активного словника. У дітей даної групи в більшій чи меншій мірі виявляються порушеними вимова і розрізнення звуків, недостатньо повноцінно відбувається оволодіння системою морфем, отже, погано засвоюються навички словозміни і словотворення, словниковий запас відстає від норми як за кількісними, так і за якісними показниками; страждає мовлення в цілому [3].

У дітей старшого дошкільного віку, які мають порушення мовлення одним із основних корекційних завдань є розвиток і збагачення лексики. Логопедична робота повинна проводитися у різноманітних напрямках. Одним із яких є формування антонімічного словника. Слова-антоніми є засобом виразності мовлення. Тому, ще з дошкільного віку потрібно сформувати антонімічний словник дитини використовуючи різноманітні форми та методи роботи, враховуючи вікові і психологічні особливості дітей. За допомогою антонімів те чи інше поняття не просто називається, але набагато точніше характеризує його ознаки і властивості. Робота зі співставлення слів-антонімів надзвичайно корисна для інтелектуального розвитку дітей. Вона допомагає засвоювати сенс абстрактних слів (оскільки більшість антонімів – поняття абстрактні), запам'ятовувати ці слова, тобто збагачувати індивідуальний словник кожної дитини, зміцнювати здатність порівнювати на рівні абстракції, тобто без опори на реальні предмети [6].

У процесі роботи над засвоєнням старшими дошкільниками слів-антонімів потрібно вирішувати такі завдання:

- оптимізація процесу навчання, створення ситуації успіху для кожної дитини;
- формування у дітей чітких лексичних значень слів протилежних за значенням;
- розвиток досвіду правильного, осмисленого вживання антонімів у самостійному зв'язному мовленні;
- створення системи роботи по засвоєнню

слів-антонімів з використанням індивідуального та диференційованого підходу.

Досягти позитивних результатів з дошкільнятами, які мають ЗНМ можливо тільки в ході грамотно організованої систематичної роботи. Це досягається шляхом комплексного впливу на дитину [6].

З метою вивчення особливостей сформованості уявлень про антоніми у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III рівня можна використовувати адаптовану методику психолого-логопедичного обстеження мовлення Г. Волкової, яка найбільш інформативно показує рівень сформованості лексичного складу.

Суть методики полягає в дослідженні пасивного та активного словника дошкільнят, завдання виконуються кожною дитиною індивідуально.

По-перше, це вивчення пасивного словника дитини, що реалізується у вивченні здатності розуміти значення антонімів (дитина повинна показати на картинку, яка відповідає слову).

По-друге, вивчення активного словника дитини, що включає в себе:

- вивчення здатності розуміти значення антонімів (дитина повинна підібрати до запропонованого слова інше, протилежне за значенням);
- вивчення здатності виділяти антоніми в наборі слів (дитина повинна виділити два слова, протилежні за значенням з набору слів);
- виділення антонімів у реченні (дитині пропонується знайти антоніми у реченні); застосування антонімів у словосполученні (дитині пропонується замінити в словосполученні одне зі слів словом-антонімом);
- застосування антонімів у реченні (дитині пропонується продовжити розпочате речення, застосовуючи антоніми) [1].

Дошкільнята із загальним недорозвитком мовлення допускають помилки в підборі антонімів до більшості слів. Ці помилки пов'язані:

- з труднощами виділення істотних ознак слів;
- з недорозвиненням уявних операцій порівняння та узагальнення;
- з недостатньою активністю пошуку слова;

- з не сформованістю смислових полів всередині лексичної системи мовлення;
- з нестійкістю зв'язків усередині лексичної системи мовлення;
- з обмеженістю обсягу словника, що ускладнює вибір потрібного слова

Вправи, спрямовані на засвоєння антонімів повинні включатися в будь-яке фронтальне заняття як елемент гри, на індивідуальних заняттях – це настільно-друковані ігри, елементи артикуляційної гімнастики, графомоторні вправи, самостійна діяльність дітей.

Народне художнє слово здавна використовували як один із засобів не лише виховання, а й розвитку мовлення дитини. Для кращого і швидшого засвоєння слів-антонімів слід застосовувати усі види і жанри народної творчості, а саме загадки, прислів'я, приказки, казки. Здебільшого вони доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, легко сприймаються ними, наділені ігровими моментами. [4].

Основна мета лексичних вправ з підбору антонімів – привчити дітей до правильного і осмисленого вживання слів у спонтанному мовленні. Це досягається шляхом виконання різноманітних вправ: складання словосполучень і речень з антонімами, спочатку виконуються за зразком вихователя або логопеда, а потім самостійно.

У процесі роботи в логопедичному кабінеті повинно бути сформоване предметно-розвиваюче середовище, що враховує інтереси і потреби дітей старшого дошкільного віку. Для практичного засвоєння дітьми слів-антонімів потрібно використовувати елементи традиційних та інноваційних педагогічних технологій з метою ефективного функціонування системи роботи з формування у дітей із ЗНМ III рівня навички розуміння антонімів і самостійного використання їх у мовленні. Для збагачення і активізації лексики використовуються спеціальні завдання, різноманітні дидактичні вправи та ігри. Досить часто використовуються:

- мовленнєвий зразок;
- повторення вихователем нового слова в різноманітному контексті;
- пояснення походження слова;
- договорювання дітьми слів, що розпочав вихователь;